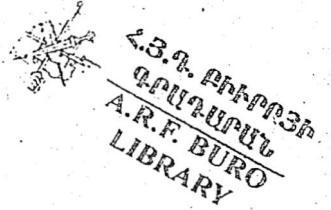

ԴՐՈՇԱԿ

„ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱԿ“ ՕՐԳԱՆ

Զ Է Յ Թ ՈՒ Ն

Զէյթունը ումակոծուում է:

Երբ մենք այս սողերը գրում ենք, Զէյթունը ծածկած է հրացանների ու թնդանթների մտով, լեռները ու ձորերը դղրում, որոտում են թնդանթների պայթումից և հրացանների տրաքոցից:

Զէյթունը ումակոծուում է:

Հրաման է արձակած, պիտի պատժւի ապստամբը, պիտի կոտորել և, ո՛վ գիտէ, թէ որքան արիւն է հոսում, քանի՛ քանի վիրաւորեալներ են սնբում, տանջուում, քանին՝ քանի արդէն փչել են իրենց վերջին շունջը ազատութեան համար՝ թշնամուն թողնելով իրենց սառը դիակը...

Այո, հրաման է արձակած՝ կոտորել ազատութեան համար կուռղներին, աւերակ դարձնել այն երկիրը, որ գլուխ չէ խոնարհեցնում բռնակալութեանը, որ կոտորած անելով Մեծ ու Փոքր Հայաստանում, այժմ էլ ումակոծում է Զէյթունը, հայ ժողովրդի պարծանքներից մէկը, աւերակ դարձրած Սասունի քրոջը:

Սասուն և Զէյթուն, ահա այն երկու հսկաները, որոնք երբէք վեղ չեն ձկել անարգ ստրկական շղթայի տակ, որոնք ազատութիւնը գերադասել են կեանքից, իսկ մահը՝ ստրկութիւնից, և դարերով պահել են իրենց անկախութիւնը հակառակ ուժեղ թշնամու ջանքերին, նրա գործ դրած անաղնիւ ու տմարդի միջոցներին:

Աւերակ դարձաւ Սասունը, ցիրուցան եղան նրա որդիները, այսօր էլ ումակոծուում է Զէյթունը նոյն վիճակին ենթարկելու համար. թշնամին յոյս ունի, որ դրանով կը քանդէ այն բունը, որտեղ յեղափոխական ոգին արմատ է բռնում և ճիւղեր արձակում շուրջը: Անամօթ թշնամին յոյս ունի այդ բարբարոս միջոցով

մեռցնել, արմատախիլ անել այն շարժումը, որ բռնել է այսօր ամբողջ Տաճկահայաստանը:

Արմատախիլ անել յեղափոխական ոգին, մեռցնել յեղափոխական շարժումը, որքան միամտութիւն:

Եթէ թշնամին յոյս ունի մեռցնել հայ ժողովուրդը, թող յուսայ, որ կարող կը լինի և մեռցնել, արմատախիլ անել յեղափոխական ոգին, շարժումը: Այժմ այս երկու հասկացողութիւնները անբաժանելի են— հայ ժողովուրդը և յեղափոխութիւնը այնպէս են միացած, որ ոչ մի ոյժ նրանց չէ կարող բաժանել:

Ճիշտ է, թշնամին կարող է աւերակ դարձնել Սասունը, սրի անցկացնել հայ ժողովուրդը, ումակոծել Զէյթունը, բայց մեռցնել ժողովուրդը, այն ժողովուրդը, որ իւր կեանքում տեսել է աւելի մեծ արհաւիրքներ, որի հայրենիքը բազմիցս աւերուել է և զաւակները սրի անցկացրուել, այդ ժողովուրդը, 19-րդ դարու վերջում չի մեռնիլ, չի կորչիլ. նրա բարոյական ոյժի առջև խոնարհուել են շատ շատ բռնակալներ ու աշխարհակալներ, նրա բարոյական ոյժի առջև կը խոնարհուի և Սուլթան Համիդը, այդ մեծ ոճրագործը, որքան էլ եւրոպական դիպլոմատիան անտարբեր գտնւի, որքան էլ նա մատնւի անգործունէութեան, մոռացութեան տայ 80-100 հազար զոհերը ու առւակների պէս հոսող մարդկային արիւնը:

Մենք կրկնում ենք,— հայ ժողովուրդը չի մեռնիլ, նրա բարոյական ոյժը մեծ է և նրա առջև կը խոնարհուին շատերը: Մինչդեռ սուլթանը ազատ ու համարձակ դիպլոմատիայի գիտակցութեամբ և ոռւս կառավարութեան աջակցութեամբ կոտորածներ է անում, մինչդեռ նա երկիրը աւերակ է դարձնում, այդ դիակների միջից, աւերակների տակից ծնւում, դուրս են գալիս, բարձրանում են հայրուկները ու ահաբեկիչները և կուռում թշնամու դէմ, վիրաւորում, վիրաւորում են:

Տմարդ թշնամին ուժեղ է, դրանք էլ կընկնեն, բայց կուրը չի դադարիլ. դրանց դիակի մօտ կը կանգնի նրա եղբայրը, քոյրը— նոյն զէնքով, նոյն հրացանով: Եւ այս կուրը կը շարունակւի անընդհատ, մինչև որ

Թշնամին պլուս կը խոնարհեցնի...

Հայ ժողովուրդը չէ դաւաճանել իւր հազարաւոր նահատակների յեշտակին, իւր ճակատին չէ կրել իւր եղբօր արեան բիծը, գլուխ չի խոնարհեցնիլ, նա կը կուտի, նա վրէժխնդիր կը լինի, թէև այսօր մենակ է և ամեն կողմից շրջապատւած թշնամիներով: Ընդհանուր սարսափի ու աղէտի ժամանակ ժողովուրդը չը վհատեց, չյուսահատեց և ոչնչով չխրախուսեց թշնամուն, նա չնահանջեց. թշնամին կոտորել է, բայց չէ ընկճել: Հայ ժողովուրդը նոյն դժգոհն է, նոյն ապստամբը, նոյն յեղափոխականը: Եւ այս դժի առջև ո՞վ չի խոնարհուիլ...

ՉԷՅԹՈՒՆԻ ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹԻՒՆԸ

ԵՆՐՈՊԱԿԱՆ ԹԵՐԹԵՐԻՑ

(ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ Կ. ՊՈԼՍԻՑ)

17-ին Դեկտ. Դեսպաններին կառավարութեան ներկայացրած տեղեկագրերից հաստատուում է, որ Զէյթունի ապստամբները սպանել են 266 մուսուլման, վիրաւորել են մօտ 100 հոգի և այրել 500 տուն:

19-ին Դեկտ. Կայսերական զօրքը շրջապատել և բոլորովին ջարդել է Զէյթունի ապստամբներին:

20-ին Դեկտ. Հակառակ պաշտօնական լուրերի, լուր է պտտում, որ Զէյթունի ապստամբները գերի են վերցրել Բահրի փաշային:

21-ին Դեկտ. Զէյթունի ապստամբները գիշեր ժամանակ յարձակւել են Արբէնդի գիւղի վրայ, քըշել-տարել են կենդանիները, կրակ են ձգել 5 տուն և վիրաւորել մի մարդ: Հետևեալ օրը յարձակւել են Կէրտէլի վրայ:

21-ին Փրանկֆորտ.—Կ. Պոլսից մի հեռագիր «Փրանկֆորտ Գազէտին» հաղորդում է, որ 400 թուրք զինւորներ և 500 բնակիչ տղամարդ, կին և երեխայ, որոնց պաշարել են Զէյթունում 12 հազար ապստամբներ, սրի են անցկացրել վերջիններս: Հեռագիրը աւելացնում է, որ երեկ կառավարութիւնը յայ-

տնել է դեսպաններին՝ որ Մուստաֆա փաշային հրամայած է Զէյթունի վրայ յարձակւել 10,000 զինւորով, երկու թնդանօթածիփ զօրախմբով և ումրակոծել:

21-ին Դեկտ. Զէյթունի ապստամբների դէմ պատրաստութիւնները սկսւել են: Զէյթունի դրաման մասին պտտող լուրերը պաշտօնապէս չեն հաստատուում:

Դ Ա Շ Ն Ա Կ Յ Ո Ւ Թ Ե Ա Ն

Հ Ա Յ Դ Ո Ւ Կ Ա Յ Ի Ն Խ Մ Բ Ի Կ Ռ Ի Ի Ը

Վ Ա Ս Պ Ո Ւ Ր Ա Կ Ա Ն Ո Ւ Մ

ՆԱՄԱԿՆԵՐ ՊԱՐՍԿԱ-ՏԱՂԿԱԿԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԳԼԻԹՅՑ

I

ՉԵՕԼ-ՉԻՄԱՆԻԵՒ ՄՍՄԱԴԱԼԱՆԱՅ ԿՌԻԻԸ. ՑԵՂԱՊԵՏՆԵՐԻ ԶՍՐԴԸ. ԹԱԼԱՆ ԵՒ ԽԺԴԺՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՍԱՀՄԱՆԱԿԻՑ ԳՍՒԱՌՆԵՐՈՒՄ. ՄԱՐՇԻՄՕՆ

Դեռ ևս աշնան սկզբում, երբ քրդերը իջան Լայլաղներից և այսպիսով դատարկւեցան Պարսկա-Տաղկական սահմանակից լեռները, տաճիկ կառավարութիւնը հրահանգներ ուղարկեց քուրդ ցեղապետներին խստութեամբ հսկել սահմանները: Նա վախենում էր հայ հրոսակախմբերից, որոնք իբր հարիւրներով և հազարներով պիտի անցնէին սահմանը: Ու երբ տեղի ունեցան վերջին յայտնի կոտորածները Պոլսում, Տրապիզոնում, Երզնկայում... որոնց հետևում էին հայ հրոսակախմբերի վրէժխնդրական գործողութիւնները, կառավարութիւնը խիստ միջոցների դիմեց և սահմանները ամրացնելու համար հարիւրներով զօրք թափեց այս կողմերը: 400 զինւոր միայն Աղբակի Բարդուղիմէոս Առաքեալի վանքը լցւեցան, վաճառելով վանքից վանահօրը իր մարդկանցով: Աւելորդ է գրել մի ամի, թէ ի՞նչ խժգոնութիւններ էին կատարում սույլ թանի կանոնաւոր զօրքը և իր անւան նոյնքան արժանի Համիդիէ գնդերը: Կօթուրի սահմանների պահպանութիւնը յանձնւած էր մլանցոց, մօկուրցոց և բազուրցոց ցեղերին, որոնց միացած էր Սարայի 150-ից աւելի սահմանապահ զօրքը և ոստիկանները: Հոկտեմբերի 25-ն է, մի ցուրտ առաւօտ, որը յատուկ է աշնանային օրերին, երբ լեռների լանջերն ան-

գամ ծածկուում են ձիւնով: Դաշնակցութեան հրոսակային խումբը, որին միացել էին և 16 արմենականներ, չկարողանալով հասնել իր նշանակած տեղը, լոյսը բացւելով ստիպւած մնում է Զեօլ-Զիմանում, Սարա գայմագամանիստ գիւղաքաղաքից ընդամենը մի ժամ հեռաւորութեան վրայ Մդէպի արևելք: Մլանցոց, մօկուքցոց և թագուրցոց ցեղերը՝ մի ահագին բազմութիւն՝ բաղկացած մօտ 1500 ձիաւորներից, որոնք վիտուում են գիշեր ցերեկ դաշտավայրում, նկատում են հրոսակախմբին, որը միակ ապահով տեղ դաշտավայրում ընտրել էր մի փոս տեղ: Սկսւում է կռիւը, մի սուկալի ճակատամարտ երկու անհասար ոյժերի մէջ. 60 հոգուց բաղկացած խումբը իր միանգամայն անապահով դիրքից կռիւ է մղում 1500 ձիաւոր քրդերի և Սարայից օգնութեան եկած կանոնաւոր զօրքերի դէմ: Կռիւ մանրամասնութիւնները պակասում են, որին կը դառնամ յաջորդ անգամին տեղեկութիւններ ստանալուց յետոյ: Մեր ունեցած տեղեկութիւնների համաձայն, կռիւը տևում է մինչև երկրորդ օրւան երեկոն, ուրեմն երկու ցերեկ և մէկ գիշեր: Այդ երկար ժամանակամիջոցում խումբը քաջութեամբ դիմադրում է թշնամուն, զոհ տալով իր ընկերներից 6 հոգի: Երկրորդ գիշերը խումբը կատաղի յարձակում է գործում, որպէս զի ճեղքի թշնամու զօրեղ շղթան և ապաստանի մօտակայ լեռներում: Քաջութեամբ կատարելով իր որոշումը և հերոսական այդ յարձակման մէջ մի զոհ և մի վիրաւոր տալով, ճեղքում, խորտակում է շղթան և անընդհատ կռիւ մղելով ամբողջ գիշերը, ամրանում Սարայից 3 ժամ հեռաւորութեան վրայ՝ դէպի հիւսիս-արևելք դառնող Մամադալանայ-Վուեր կոչւած քարաբլուրներում: Պէտք է յիշատակել, որ խումբը չէ մոռնում վերցնել իր հետ փոսի մէջ նահատակած իր 6 ընկերների զէնքերը:

Բացում է առաւօտը. ապաստանած Մամադալանայ-Վուերում, քաղցած, յոգնած, գրեթէ ուժասպառ, խումբը շարունակում է դիմադրել իրեն հետապնդող թշնամուն, ամբողջ օրւայ ընթացքում տալով 3 զոհ: Այսպէս ուրեմն երեք օր ու գիշերւայ անընդհատ կռիւ մէջ խումբը կորցնում է 10 ընկերներ: Թէ որքան է ընկած թշնամուց, ճիշտ յայտնի չէ. կառավարութիւնը 3 քիւրդ և 8 ընկած զինւորի հաշիւ է տալիս, մինչդեռ մենք շատ լաւ գիտենք՝ թէ ինչ սովորական խաղ է այդ տաճիկ կառավարութեան և մանաւանդ քիւրդ աշխրթների կողմից: Քիւրդը ամօթ է համարում ցոյց տալ կռիւ մէջ իր կողմից ընկածների և վիրաւորեալների ճիշտ թիւը: Շղթայած լինելով խմբին, միջոց բռնենալով յարաբերութիւն պահպանել

շըջակայ քրդաբնակ գիւղերի հետ մի կողմից՝ և միւս կողմից Սարայի կառավարութեան հետ, որից միշտ ուղմամթերք էին ստանում, քրդերը կարողացել են ծածկել ընկերների և վիրաւորեալների ճիշտ թիւը, որը ժողովրդի մէջ տարածւած լուրերի համաձայն հասնում է 80-100-ի:

29-ի առաւօտը խումբը գտնւում էր Հաջի-Ղալաղ գիւղը շըջակայքում, որը հայաբնակ Բօղաղ-Քեսասն գիւղից գտնւում է 1 ժամ հեռաւորութեան վրայ:

Շամկցոց ցեղը թշնամական յարաբերութեան մէջ լինելով մօկուքցոց և մլանցոց հետ, չի ցանկացել նրաց հետ միացած կռիւ մղել հրոսակային խմբի դէմ: Միանալով հաջի-ղալաղի Ջնդի անունով և ուրիշ մի քանի քիւրդ ցեղապետների հետ, ցրւած Հաջի-Ղալաղի շըջակայքում, սպասում էին հանդիպելու հրոսակա խմբին: Ահա և երևում են կրակ դարձած հրոսակները... սակայն քիւրդ ցեղապետները մտածում են դիմել խորամանկ միջոցի:

— «Եկէք, անձնատուր եղէք, յայտարարում է խմբին քիւրդ ցեղապետների պատգամաւորը, ափսոսացէք ձեր երիտասարդ հասակին, տեսա՞ք ինչպէս Զիբուխու գիւղում առանց որ և է ընդիմադրութեան անձնատուր լինելուց յետոյ, տարան Ստամբուլ և ազատ թողին, ձեզ հետ ևս այդպէս կը վարւենք, միայն առանց կռիւ անձնատուր եղէք»:

Խումբը շատ լաւ ըմբռնում է իր նենգաւոր թշնամիների միտումները:

Այստեղ փոքր ինչ շեղւենք:

Զիբուխու գիւղը, որտեղ սուս ու փուս անձնատուր եղաւ անցեալ դարնան հնչակեանների 16 հոգուց բաղկացած խումբը,—գտնւում է Հաջի-Ղալաղից ընդամենը երկու ժամ հեռաւորութեան վրայ, դէպի հարաւ-արևելք: Եղիդների ցեղապետ Խատօն ընդունեց խումբը իր տուն և հացի ժամանակ զինւած եղիդների միջոցով պահանջեց անձնատուր լինել. խումբը առանց ընդդիմադրութեան՝ ցած դրեց իր զէնքերը: Եղիդի ցեղապետ Խատօն, որպէս վարձատրութիւն իր տմարդի վարմունքի, արժանացաւ սուլթանի պարգևներին և շքանշաններին:

Ահա թէ ինչի էին ձգտում Հաջի-Ղալաղ գիւղում հաւաքւած ցեղապետները. «Տայ կաջադներին» ձերբակալել առանց ընդդիմադրութեան, առանց մի կաթիլ արիւն թափելու և արժանանալ «մեծ սուլթանի» առատ պարգևներին...

— «Շատ լաւ, պատասխանում է խումբը. եթէ այդպէս է, թող գան մեզ մօտ ձեր ցեղապետներից 10-20 հոգի, բազմ տան, երգեն, որ չեն վնասիլ

մեզ և մենք անձնատուր կը լինենք»:

Յեղապետները համաձայնում են և հեծած գեղեցիկ նժոյգների վրայ, սլանում են դէպի խումբը, իրանց մտքերի մէջ փայփայելով անշուշտ այն շնորհները, որ մօտիկ ապագայում պիտի ստանան սուլթանից...

Երբ բաւական մօտենում են հրացանի գնդակի տարածութեան չափ, միաժամանակ պայթում են հրոսակների հրացանները և ցեղապետներից 12 հոգի թաւալգոր փուում են ցած...

Բարձրանում է սոսկալի աղմուկ քրդերի կողմից, ըսկաւում է հրացանաձգութիւն. շամշկցիք, բացի 12 ցեղապետներից, 3 դիակ և 3 վիրաւոր թողնելուց յետոյ փախուստի են դիմում. իսկ քաջարի խումբը՝ օգուտ քաղելով քրդերի գլուխ կորցնելուց, առանց որ և է վնասի, իր հետքը կորցնում է Աղթա-Դաղի բարձունքներում...

Սպանւած քիւրդ ցեղապետներից յայտնի են՝ Հաջի Ղշաղայ Չնդին, որը մանաւանդ վերջին տարիների ընթացքում մի սոսկալի չարիք էր շրջակայ հայաբնակ գիւղերի համար, նորա եղբայրը և որդին, Հասիստանայ Իբրահիմ աղան, Պարթաւունայ Շաւէշ աղան. միւսների անունները դեռ ևս յայտնի չեն:

Հրոսակախմբին ձերբակալելու համար Ղանից գնացել է մի զօրաբանակ 5 լեռնային թնդանօթներով:

Տեսնենք...

Մինչև Հաջի-Ղշաղի կռիւը մլանցիք և մօկուրցիք յարձակում են Սարա գիւղաքաղաքի վրայ և ամբողջովին թալանի ենթարկում: Բնակիչները, որոնք բացառապէս ասորիներ են, ապաստանում են շրջակայ լեռներում և գիւղերում: Երբ Շաւէշ աղայի դիակը անց են կացնում Հասիստուտ հայաբնակ գիւղով, քըրդերը իրենց վրէժը լուծելու համար, մորթում են տեղն ու տեղը 10 հայ: Սահմանակից Աղբակի, Գեաւառ, Մհամդան և այլ գաւառները ենթարկւած են վրէժինդրութեան. զօրքերը և Համիդիէ գնդերը ցըրւած են ամեն կողմ: Սպանութիւն և թալանը սովորական երևոյթ են դարձած: Պարսկաստանի և Տաճկաստանի վաճառականական յարաբերութիւնը ամբողջովին իլզւած է. պարսիկները ահագին վնասներ են կրում: Ղանի մասին որոշ լուր չկայ. թէ հայերը և թէ կառավարութիւնը պաշտպանողական դիրք բռնած՝ սպասում են՝ թէ ո՞վ կը տայ սոսկալի կուլի առաջին նըշանը...

Այսօր լուր առանք, որ ասորիները Մար-Շիմոնի առաջնորդութեամբ մեծ ընդհարումներ են ունեցել քըր-

դերի հետ. ասորիներին զսպելու համար կառավարութիւնը զօրք է ուղարկում:

Կ Ո Տ Ո Ր Ա Ծ Ն Ե Ր

Բ Ա Ղ Լ Շ Ի Ց

Տեղիս կոտորածի մասին անգամ մը տեղեկութիւն տւած եմ. հազարէն աւելի է կոտորածին թիւը: Կոտորածը սկսաւ ուրբաթ օրը, ժամ 5-6-էն մինչև 12-ը: Անկարագրելի էր տեսարանը, թուրքերը սրով, բրով, հրացաններով զինւած յանկարծ յարձակեցան անպաշտպան հայ ժողովուրդին վրայ և սկսան անինայ ջարդել. շուկային մէջ, փողոցներուն մէջ, ուր որ հանդիպեցան. շուկան արտ ու կալ ըրին. մինակ երկու խան ազատեցաւ, ուր ապաստանող հայերը 4 օր դուրս չելան. 4 օրէն վերջ կառավարութիւնը եկաւ այդ թըշտանները տարաւ բանտը լեցուց՝ ըսելով, որ դուք էիք խողովութիւն հանողը և դուք էիք, որ մեր մզկիթներու վրայ յարձակեցաք և դեռ լեցուն են բանտերը, չենք գիտեր վերջը ինչ պիտի ըլլայ: Իսկ ողջ մնացողներս խնթի պէս եղած ենք, տուններուն ներսը դամւած մնացեր ենք, հոս մարդ չունինք, որ մեզի օգնութեան հասնին. ախօթի, ծարաւ, մեր կեանքը քայքայել սկսաւ, օգնութիւն ի սէր հայութեան, ի սէր Աստուծոյ շուտ, շուտ հասէք, ապա թէ ոչ մեր դիակները պիտի, գտնէք հիւժւած, դժգոյն և սրտաձմիկ, խեղճ բաղէջցիներուն տունները իրենց դամբարանները պիտի ըլլան. ոչինչ մնաց մեր տուններուն մէջ, կոտորածէն վերջն ալ նորէն սկսան հայ տունները թալանել և չոր հաց մը չը թողուր:

Բազմութիւ սպանւածներ ալ կան կիներէն և մանուկներէն, իսկ վախէն մեռնողներ ալ շատ են: Մարդկային գրիչները չեն զօրեր այս կսկծալի, ահաբեկ աղէտը նկարագրել: Բաղէշ «արտասուաց հովիտ» մը եղած է իրապէս. մեր կիներն, որբացած մանուկներուն արցունքները հատած են և իրանց աչքին լոյսը մարած. միայն կը լուի իրենց չոր լաց ու կոծը, հեկեկանքը և հառաչը: Ո՞վ պիտի միտիթարէ Բաղէշը, ո՞վ պիտի դայ սփոփանքի բառ մը արտասանել թշտու հայութեան, որ իր ծնած օրը կանխիծէ:

Հապա՛ գիւղերու վիճակը, անտէր անտերունջ այդ պզտիկ գիւղերուն ճակատագիրը աւելի դառն է սարսափելի լուրեր կաննինք շրջականերէն. կողոպտում սպանութիւն, 22 գիւղեր աւերակ և սրոյ ճարակ եղած են, միայն մէկ գիւղ ազատւած է, անոնք ալ մահմեդականութիւն կրնդունին անոր համար:

Տատիկու քանի մը գիւղեր տեղացի քրդերէն պաշտպանւելուն վնաս եղած չէ: Իսկ միւսներն ամբողջ վըշացած են: Խողովիկ 50 հոգի սպանւած և գեղն ալ

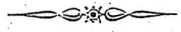
պարպած են. այնպէս որ վախ կայ՝ թէ ամենքն ալ սովամահ պիտի կորնչին, եթէ անմիջական օգնութիւն չհասնի: Վերին Կորու և Ներքին Կորու բոլորովին ոչնչացուցին. Խառնակող միայն մոխիրները մնացին: Հաղբատու գիւղերէն մենակ Հաղաղ կողոպտած են, միւսները դեռ ազատ են. իսկ ուրիշ 8 կտոր գիւղեր ալ թալանւած և ջարդւած են:

Կառավարութիւնը Հայոց դիակները յանձնեց, զորս թաղեցինք Կարմրակ և ս. Գէորգ եկեղեցիներուն կից՝ խորունկ հորերու մէջ, մաս մը քարիւղով այրեցին, իսկ մէկ մասն ալ իբր թուրք, տաճիկները տարին իրենց մեզարըզը թաղեցին:

Դիակները բոլորն ալ ադամային մերկութեամբ էին և շատերը անձանաչ. թուրքերը իրենց գազանութեամբը չը կշտացած, բոլոր մեռելները կողոպտած էին, մինչև իսկ անոնց վարտիկները: Թուրքերէն ոչ մէկ հոգի չէ մեռած, վասն զի Հայերը նախ իրենց գործերուն էին, երկրորդ՝ կառավարութիւնը կանխահոգ մտածութիւնով մը, բոլոր Հայերուն զէնքերը ժողւած էր:

Անգէն ժողովուրդը մեռնել միայն գիտէ:

Եթէ մեր ձայնը արձագանք կը գտնէ Հայերուն սըրտին մէջ, բոլոր մեր մարած ուժովը կաղաղակենք, օգնութիւն... իսկ եթէ մեր ձայնը անզոր են Հայ սըրտերը շարժելու, կը մեռնինք մենք մեր լեղի ձակատագրին տակ ընկձւած...

Շ Ա Պ Ի Ն-Գ Ա Ր Ա Ն Ի Ս Ա Ր

Շապին-Գարահիսարի կոտորածի մասին նախորդ թըրթակցութեամբս վեր ի վերոյ տեղեկութիւն մը տւած էի. ներկայիս կուգամ մի քիչ ընդարձակ տեղեկութիւն տալ:

Արօրակայ դաշտի Հայ գիւղերը աւերակ դարձնող թուրք և քիւրդ լեռնցի խուժանին անպատիժ մնալնէն զատ, կառավարութեան կողմէ նոցա տրւած ուղղակի կամ անուղղակի քաջալերութիւնը տեսնալով՝ Ալըճորա գիւղախմբի աւագակ ժողովուրդը, որ ամբողջովին թուրքէ կը բաղկանայ և քաղաքէն մէկ ժամ հեռաւորութեամբ գտնուող Ավութմուշ ըսւած այգիներու սրիկայ երիտասարդութիւնը իրենց աւարառական տենչին յագուրդ տալու յարմար առիթը չի փախցնելով՝ առաջնորդ կընարեն ավութմուշցի «Փաշա» անուն հանրածանօթ սրիկան և կը յարձակեն քաղաքի վրայ:

Այս կատաղի խուժանը, որուն թիւը հաւանօրէն 3-4 հարիւրի կը հասնէր, նախ Թամաշարայի վրայ խուժելով Հայոց բոլոր տունը և խանութ կը կողոպտեն և բնակիչները բոլորովին կը մերկացնեն, յետոյ քաղաքին արևելեան կողմէն, ուղղակի շուկայի կեդրոնը հասնելու դիտոււմով յարձակոււմ կընեն: Այդ կողմը գտնուող Հայերը տուներէն տեսնելով գազաններու բազմութիւնը՝ կը փութան կրակ ընել անոնց վրայ, որք խոհեմութիւն համարելով և չուզելով Հայու գնդակով սատ-

կել՝ կը դառնան Փրկչեան թաղի վրայ նոյն թաղը բընակող բինկեանցի սեղանաւոր Գասպար աղան նոյնպէս պատուհանէն կրակ կընէ. խուժանը ճամբան կը դարձնէ գերեզմանոցին շուրջը գտնուող Հայ տուներու կողմը և կսկսի գործի: Տէվէքեյեանի, Այնաճեանի, Քոբանեանի և ասոնց շուրջը եղած բոլոր տները կը կողոպտեն, գերեզմանոցին միւս կողմը գտնուող Թանչուտեանի, Տէր Եղիա քահանայի, Սամէլեանի, սեղանաւոր Ղազար աղայի և Թաշճեան Միսաք աղայի տները հիմնովին մոխիր կը դարձնեն, ասոնց կարգին գտնուող Տէր Մեսրոպեան Կարապետ աղա անուն ցած հայուն տունը կողոպտելով զինքն ալ կսպանեն իւր որդւոյն հետ: Ասոնք լրացնելէ վերջ խուժանը կը յարձակի շուկայի վրայ: Երկու քաղաքէն պանդոկներու տանիքները վախէն ապաստանող ժողովուրդը՝ տեսնելով թշնամիին յառաջանալը, կսկսի նոյնպէս հրացան պարպել անոնց վրայ, որք օտարոտի շուներու պէս պոչերնին ներս քաշած կը նահանջեն և այսպիսով սպառնացող անխուսափելի վտանգէն կազատին վերի և միջին թաղերը, որք ամբողջ հայաբնակ են և շուկայի մեծագոյն մասը, շնորհիւ փրկարար գնդակին: Երկու թուրք սրիկայ՝ միւսարէն բարձրանալով պանդոկներուն տանիքները եղող ժողովուրդին վրայ կրակ կընեն և երկու մարդ կսպանեն: Անդրանիկ Պարոնվարդեան անուն պատանին յիսուն գազաններու մէջ բաւական կուելլէ վերջ կսպանւի: Քաղաքին սպանւածներու թիւը 56 է, իսկ վերաւոր աւելի. կողոպտւած են նաև 80 տուներ, ուր աւել մը անգամ չեն ձգած:

Ճշմարիտը խոստովանելով, թուրք կառավարութիւնը շատ լաւ գիտէ վարձատրել իւր հաւատարիմ շուները, ինչպէս վարձատրեց Տէր Մեսրոպեան Կարապետ աղան և Քոթոթեան Անտօն աղան, որուն տունը ամբողջ թալանած են. շահախնդիր ցածերը այդ արժանի վարձատրութեան կսպասէին. թուրքին համար պահած էին իրենց գանձը, որուն մէկ հարիւրորդը զլացած էին յեղափոխական սուրբ գործին և շատ անգամ ալ յեղափոխականներու բարոյական և նիւթական վնասներ հասցնելէ զատ՝ ազգը ամեն կերպով կը քամէին իրենց և աւելին թուրքի օգտին համար:

Կատաղի խուժանը քաղաքին վերի մասին մէջ մուտք գտնելու յոյսը կտրած, աւելի կատաղութեամբ կրկին կը յարձակի Թամաշարայի վրայ և այս անգամ կսկսի շարդը: Մեռած են 170 հոգի, որոնց անուններն յայտնի չեն, միայն Գազանճեան Մկրտիչ աղան և Գըրքեսեյեաններու մի քանի եղբայրներու անունները յայտնի են դեռ:

Քաղաքին շրջակայքը գտնուող Հայ գիւղեր՝ Անեզի, Պուսէյիտ, Ծիպէռի և Ջըրտըխի գիւղերը բոլորովին ջարդւած և հիմնայատակ եղած են. Զիպէռիի ս. Յակովբ վանքը կողոպտւած է. գտնւած է խնձորի մեծութեամբ ոսկի գնդակ մը, որ կարևոր հնութիւն մըն է եղեր և հոն իրենց քիչ թէ շատ խելացիներու կողմէ 2000 ոսկւոյ գին կը որոշուի. յայտնի է թէ հնագէտ մը շատ աւելի պիտի ձանձնայ անոր յարգը: Թամաշարայի երեք եկեղեցիներէն 390 օխայ արծաթեղէն կը

տանն, որ կատարելապէս հաստատուած է:

Թամզարացի կիներ, որոնք հազիւ ազատեր են սուրէն, մերկ և բոբիկ երեք օրւան ճամբայ քայելով Աիրասօն կը հասնին, ուր կը պատսպարւին իրենց ազգականներէն:

Այդ դէպքէն մի քանի օր վերջ քաղաքէն նորընտիր կառավարիչը և ընդհանուր դատախազի օգնականը իրենց պաշտօնատեղէն կը հասնին և դէպքին վրայ տեղեկութիւն հաւաքելով. փոխանակ չարագործները որոնելու սեղանաւոր Գասպար աղան կը կանչեն և կատիպեն, որ զէնքերը յանձնէ կառավարութեան. իսկ նա բացարձակապէս կը մերժէ, մասնանիշ ընելով իւր տան և իւր թաղին ապահով մնալը և կը շեշտէ ըսելով թէ «այդ շնորհիւ իմ զէնքին է» . առոր վրայ իրեն թուղթ մը կը ներկայացնեն, ուր սիրով կատորագրէ թէ «վեց հարւածեան մը, որսի հրացան մը և դաշոյն մը ունիմ անձնապաշտպանութեան համար»:

Թուրքին կողմը բնաւ վեաս չէ կրած. փորձով տեսնեցաւ, թէ ով որ զէնք արձակեց, անվեաս մնաց. մէկ քնդակէն 3-400 հոգի կը փակէին, հետևաբար եթէ հայը ամբողջը զինեալ ըլլար՝ բնաւ վեաս չի պիտի կրէր: Թող սատկեն այդպիսի հարուստները, որք երես դարձուցած են ազգէն, բարեկամներէն...

Ք Է Մ Ա Խ Ի Յ

Կ Ո Ղ Ո Պ Տ Ո Ւ Մ Ը Կ Ը Շ Ս Բ Ո Ւ Ն Ա Կ Ի Ի

Գրած էինք նախորդ թուով, Քէմախի քանի մը գիւղերուն ցաւալի վիճակի մասին. այսօր կը շարունակենք նշանակել մնացածներուն կրած չարչարանքը ու տառապանքը:

Քիւրդերը, որոնք պաշարած էին Հազարք գիւղը, վերջապէս կը յարձակին իրենց որսին վրայ: Հոկտեմբեր 5-ին երբ, նոյն գիւղի բնակիչներէն, Տիգրան և Քէրոբ ջրաղաց կերթային 6 ջորիով, յանկարծ վրանին կը յարձակին քիւրդերը, գիւղէն քիչ մը վար, կը կապեն ու ջորիները, ցորենը առնելով մէկ տեղ կը քշեն գետէն անդին: Չորս ժամէն կը հասնին Ղարա-Ղաեա ըսւած տեղը, ուր կը գիշերեն: Գիշերը մինչ քիւրդերը իրենց աւարով գոհ կը քնանան, Տիգրան և Քերոբ կը յաջողեն կծիկը գնել ու գիւղ կուգան եղելութիւնը իմաց տալու: Գիւղացի երիտասարդները իրենց զէնքերը առած՝ իսկոյն հոն կը վազեն: Բաղխումը թէև զօրաւոր՝ բայց առ ի չգոյժ վառօդի գիւղացիք կը հարկադրեն մարթինի զօրութեան տեղի տալ ու պարապ ետ կը դառնան:

Մարէք գիւղը, Հազարքի սահմանակից, որ կէս մը կողոպուած էր արդէն, միւլենոյն ատեն իր վերջնական յարձակումը կրեց: Քիւրդերը կը հրամային տաճիկ

բնակիչներուն, որ իրենց տուները քաշին, իսկ հայերը, թէև անպաշտպան, յուսահատօրէն կը կուրս թըշնամոյն դէմ: Անկարելի է նկարագրել այն իրարանցումը, երբ քիւրդերը, բռնութիւնով, կը քաշին հայերու տնէն անոնց կահ կարասին, ուտելիքը ու վերջապէս կեանքի անհրաժեշտ պէտքերը: Խեղճ գիւղացիներ, ինչ ընեն, որո՞ւ դիմեն. հիմա անօթի, ծարաւ իրենց դրացի տաճիկներուն երեսը կը նային՝ գթութեան նշոյլ մը յուսալով, բայց ընողը ո՞վ, ընել տուող ո՞վ...

Թորթան գիւղը շատ աժան ազատեցաւ: Բնակիչները բոլորը հայ ըլլալուն, քիւրդերը իբրև տուգանք առած են միայն գիւղին ամբողջ ջորիները, եղները, ոչխարները ու այծերը և 50 ոսկի:

Միակ Գոմեր գիւղը, որ մինչև ցարդ զերծ մնացած կը կարծէր կառավարութեան և քիւրդերու հարւածներէն, որու բնակիչները մեծ մասամբ հայ և փոքր մաս մ՝ ալ տաճիկ են, շնորհիւ գազան սուլթանին, այս ևս իր հայութեան արժանաւոր պատիժը կրեց:

Ղերը պատմած դէպքերէն երկու օր վերջ քիւրդերը կառավարութեան մարթիններով զինւած կը մտնեն գիւղ: Առաջին գործերնին կը լայ գիւղին ամբողջ ոչխարները քշել տանել, որոնք կը պատկանեն թէ՛ հայերու և թէ՛ տաճիկներու: Յետոյ կը հրամայեն տաճիկներուն, որպէսզի իրենց ունեցածները տուն քաշեն ու նստեն: Հայերուն ջորիները բերել կուտան, յետոյ գիւղին ամենէն վարի ծայրէն սկսելով, բոլոր տուները այրել են և անոնց մէջի գանւածները, անկողին, կահ կարասի, ցորեն, ալիւր, իւղ, ամաններ և մինչև իսկ տանը աւելը կը բռնեն ջորիներուն, ու կը զղկեն իրենց տեղերը, 4 օր կը տևէ այս աւարառութիւնը, երբ այլևս բան չը մնար՝ ջորիները կը հեծնեն ու կը քշեն, կերթան: Գիւղացիներուն կը ձգեն միայն տանը չորս պատերը: Ինչ կընեն այս թշուառները հիմա: Հաւանականաբար կամ մեռած են և կամ քիչ օրէն վերջը, երբ ձմեռը գայ՝ ձերմակ ձիւնին տակ պիտի քնանան յաւիտենական քունը...

Կառավարութեան գիմեցիլը: Կառավարութիւնը կըսէ թէ «Դուք մեզմէ բաժանեցաք, մենք ձեզի չենք խառնուիր, դուք ձեր գիտցածը ըրէք»:

Օ Ր Գ Ի Ի Յ

Ամոյս 3-ին, ուրբաթ օր՝ ժամը 4 ու կիսին ատենները սարսափելի յարձակում մը կրեցինք՝ առաջաւանէն աւելի զօրաւոր:

Չեմ կրնար գրչի առնել տեսած ու լսած, յուզիչ ու սրտաշարժ տեսարանը:

Ուրբաթ առտուն ամեն մարդ շուկայ իջած էր, երբ լուր մը տարածեցաւ՝ թէ չափուշ գիւցազն Գանիէլ 800 հեծեալ յեղափոխականներով և մէկ բեռ ալ վառօդ ու դնդակ հետեւնին՝ եկած են եղեր Օրդուկ

շրջակայ գիւղերը ու ամբողջ թրքերը սրէ անցկացնելով՝ կրակի տւեր են գիւղերը: Գայմագամը անմիջապէս կը բանտարկէ այդ լուրը տարածողները ու շուտով «սիւլարիներ» կը ղոկէ գիւղերը հասկնալու համար՝ թէ որ աստիճան ճշմարիտ է այս տարածայնութիւնը, որպէս զի անոր համեմատ միջոցներ ձեռք առնէ:

Մենք արդէն իսկոյն հասկցած էինք այս շինծու պատմութիւնը: Այս խնդիրը յարուցանողները նոյն անձերն են, որոնք առաջի յարձակման փորձին մէջ չըյաջողեցան: Այս չարամիտներն էին Շըխ օղլու Քահրաման, Ղաթրձը օղլու Մուսթաֆա և Բէօթի պաշտօնեայ Ասիմ էֆէնտիները: Այս երեք անձերը կը յուզեն և ոտքի կը հանեն գիւղացիները, այնպէս որ ամեն գիւղերէն միևնոյն ժամուն մարդիկներ կուգան ու կը պատմեն թէ «կեալուրլար պիցի պասթիլար» — քրիստոնեաները (հայերը) մեր վրայ յարձակեցան: Շուտով այս լուրը հեռունները տարածւեցաւ, գիւղէ գիւղ, մինչև Սինոպ: Թէև դեռ «սիւլարիներ» չէին վերագարձած, բայց գայմագամ բէյը կուսած էր խնդրին հոգին:

Յանկարծ երկու ձիււորներ՝ սուրերը քաշած, վազիվազ, հեալով, կառավարութեան դուռը կը դիմեն. մէյ մը ալ կսկսեն զէնքեր պարպել շուկային մէջ, սուկալի փոթորիկ մըն է կը փրթի: Նկարագրել դժուար կը լինի այդ պահուն պարզած տեսարանը. խանութները բաց՝ փախչող փախչողի կը լլայ: Ատրձանակներու ձայներուն հետ մէկտեղ կողոպտել կը սկսեն խանութները: Թուրք խուժանը՝ սուրը մէկ ձեռքը բռնած, ատրձանակը միւս ձեռքը, շուկային մէջ իրարանցում մը առաջ բերաւ: Այդ միջոցին ես տունը կը գտնէի. երբ տեսայ կանանց վայնասունը, աղջիկներուն աղաղակը, մանր տղայոց պոռչառքի ձայները, որոնք օդը կը թնդացնէին, շարեցայ, զիս դժոխքի մէջ կը կարծէի: Շուկային կողմը դառնալով, տեսայ, որ շուկան ծածկւած էր ամպով. շիտակը ի՞նչ ընելս չէի գիտեր, մանաւանդ կանանց աղէխարշ սուր ձիււորը զիս կը թուլացնէին: Անայք «զաւակս» կը պոռան, օրիորդներ՝ հայր ու եղբայր կուլան, սիրտ կուզէ դիմանալու: Բուն այս փոթորիկի ատեն, պինպաշի Հիւսնի պէյ գայմագամի մօտ երթալով, կառարկէ թէ ինք փող պիտի հնչեցնէ. — «քանի որ հայերը մեզ կոխեցին, կըսէ, ես ալ քաղաքին մէջի հայերը պիտի ջարդեմ»: Գայմագամը, որ խոհեմ մարդ մը կերևայ, շատ կաղաչէ հազարապետին, «ատոնք սուտ խօսքեր են, ահանջ մի կախէք», կըսէ լալով: Սակայն Հիւսնի պէյ կրկին փող հնչել կուզէ ու արդէն պատրաստուած էր. երբ գայմագամը պատահելիքը նախատեսելով, հազարապետին ձեռքէն փողը խլելով, հսկողութեան եղանակը կը հընչէ: Օրդուեցիք այդ օր ազատուած էին:

Գրեթէ կէս ժամ փախչող փախչողի էր:

Եթէ զափթիէ պաշի Եահայ էֆ., բոլիս Միրաձ պէյը և Իբրահիմ բէիսը հանդէս չգային, անօգուտ ջարդ մը տեղի պիտի ունենար, փողոցները դիակներով պիտի լեցնէին: Շատ մը կիներ, մանաւանդ յղիներ, անկողնոյ կը ծառային սարսափէն: Եթէ ջարդը շարունակուէր, բնաւ մի անձ չպիտի կրնար պրծնել, որովհետև տե բոլոր էրիկ մարդիկ շուկան էին: Այդ սրտաճմլիկ ուրբաթ օրը ժամը 9-ին, տուն չէր մնացած, որ չըկողոպտէր ու վերաւորներ չտար: Խեղճ գիւղացի ժողովուրդը՝ յուսահատ վիճակի մէջ, ձեռքը ծոցը, շուկան կուգայ, չունի հաց ուտելու: Սարսափը շատ մեծ է: տեսները՝ վերջերսիս ի՞նչ պիտի ըլլայ, զի դեռ վտանգը չէ անցած: Այսօր կամ վաղը մեծ երկիւղի մէջ է Օրդուն: Թուրքերը կառավարութեան կը պնդեն՝ թէ «մենք կոտորած պիտի ընենք»:

Կիմանանք թէ Տրապիզոն բանտին մէջ 4 անձինք շղթայակապ ծանր տանջանքներու կենթարկւեն, յընկերութենէն էք», ըսելով: Երկու հոգիի անունները միայն իմացանք. վաճառական Շաւարշ և փաստաբան Շահրիկեան:

Այս օրեր Ռուսիա դաղթողներ շատ կան: Տրապիզոնէն, Թրիէպոլիէն և Կերասոնէն, նոյնպէս ասկից ալ այս շաբթու 40 երիտասարդներ պատրաստուած են մեկնելու:

Թուրք խուժանը մինչև հիմակ մեզ վերցուցած էր, իթէ Օրդոստու 13-ին՝ մահասարսուտ Սասունի Տարեդարձը չը տօնէինք. այն ատեն ըրած ցոյցերնիս մեծ սարսափ ազդեց թուրքերուն. մեր արձակած հրացաններուն ձայները սարսուացուց Օրդուն:

Հոկտեմբեր 28-ին զօրքերը հաւաքել սկսան: Թէ լաթիֆ, թէ իհրիաթ և թէ մուստահֆըզ զօրքերը, երկուշաբթիէն սկսեալ մինչև հինգշաբթի ժողեցան 1500 հոգի: Այս զօրքերը գալու ժամանակ շատ մը տուններ այրեցին, երեք երիտասարդ սպանեցին: Նոր գայմագամին առ այժմ բարի մարդ մը կերևայ, առանց ասոր միջամտութեան, շատոնց մեզի քշած ու անդիի աշխարհը զրկած էին:

Զօրքերը եկած ատենին, կը պոռային՝ թէ «հայերուն երեսէն մեզի կը ղոկեն կոր պատերազմի»: Եկած օրերնին, երկուշաբթի երեկոյն, ժամը 11-ին՝ պայտառ Ղալիօնձեան Օհաննէսին տասը հոգիով սարսափելի ծեծ մը կուտան իր խանութին մէջ. այժմ կիսամեռ անկողնոյ կը ծառայէ. երկու մուհաճիր երիտասարդներու շնորհիւ՝ հազիւ կրցաւ մահուան ձիրանէն ազատիլ: Գայմագամը սկսաւ բանտարկել չարագործները:

Այսպէս, ամեն օր վատ լուրեր կիմանանք մեր դիւղերէն: Հայաստանի գիւղերուն վիճակակից եղանք մենք ալ. սիրտ կուզէ մեկիկ մեկիկ զանոնք պատմել ու համար: Տեսները մեր բաղբը ո՞ր կը հասնի...

Ն Ա Մ Ա Կ Պ Ո Ւ Ս Ի Ց

Գաւառներէն կը շարունակին կսկծալի լուրեր. հասնել. կատաղի գաղանները վայրագ արագութիւնով յառաջ կը տանեն կոտորածը, թալանն ու աւերումները: Կարգը Կեսարիային, Եողազին ու Մարզանին եկաւ:

Ատ տեղերէն հասած «հօգփնիս ողջ է» հեռագիրները սոսկալի իմաստ մը կը պարունակեն: Պոլսի մէջ խելահորոյս կառավարութիւնը տարբեր ձևով կուզէ բնաջինջ ընել. այս օրերս անթիւ ձերբակալութիւններ կը լլան, մանաւանդ գաւառացիներէն. մարդ մը փողոցին մէջ կերթայ, բաւական է, որ ոստիկան մը անոր հայ ըլլալը հասկնայ և ընդհանրապէս առանց ուրիշ պատճառի կը ձերբակալեն. հարցաքննութիւն կամ մանրամասն խուզարկութիւններ չկան. միայն մարդուն անունն ու ուր տեղացի ըլլալը հասկնալէ վերջ կաքսորին. բայց սատանան միայն գիտէ թէ ուր. շատերը ծովին յատակը կիջնեն. ցամաք ելլողներն ալ անօթութենէ կամ տանջանքներէ կը մեռնին: Այս յայտնի կորուստը գիտնալով մէկտեղ, դեռ խեղճ հայերը կը շարունակեն առանց որ և է ընդգրկութեան անձնատուր ըլլալ. դեռ չգտնուեցաւ հայ մը, որ արհամարեալով միքանի աւուր անտանելի կեանքը զարնէր կամ զարնուէր: Միթէ ժամանակը չէ սթափելու, մինչև երբ այսպէս շարած մնանք:

Գիշերները փողոցներու մէջ շրջող ոստիկաններն ու լրտեսներն առիթէն օգտուելով, կամ աւելի անօթութեան հարկին տակ սկսած են աւազակութիւն ընել: Բերա հայ մը սպանած ու կողոպտած է լրտեսներու ձեռքով. կալաթա ոստիկան մը ու լրտես մը սերաստացի հայու մը օձիքէն բռնելով՝ յափշտակած են անոր քսակը: Պոլսի փողոցներու մէջ, անշուշտ ի վնաս հայերու, շրջող զինուորներու թիւն աւելցած է. կերեւայ թէ հոս մը առած են, կամ յիմար սուլթանը, մայրեանութեան վայրկեաններուն երազ մը տեսած է:

Գաւառներու հետ կանոնաւոր յարաբերութիւններ դադրած են: Եկած նամակները կը բացւին ու քննելէ վերջ տէրերուն կը յանձնուին. անորոշութիւնը կը տանջէ ահաբեկի կերպով բոլոր զգացող հայերը, զի ամենն ալ գիտեն, որ այդ անորոշութեան ետին տակալի արհաւիրքներ ու սարսափներ կան միայն: Հայաստանի մէջ ձմեռն սկսած է արդէն և, աւաղ, շուտով ձիւնի հաստ խաւին տակ կը ծածկուին արեան քստմնելի յիշատակներն ու ցուրտը կը սառցնէ շատ մը նօթի հայերու երբուն կեանքն ու անոնց արցունքն: Սուլթանը յաջողեցաւ դառնութեան յետին կաթիլը լամյնել տալ մեզ, ամօթ հայերուս, եթէ չկրնանք վռէժ լուծել. պէտք է փոխարինել, մէկի տեղ երկուք տալու է, պէտք է կործանել սուլթանական կառավարութիւնը:

Հարուստներին, մանաւանդ պոլսեցիներու պախարակելի անտարբերութիւնը կը շարունակուի տակաւին. զէյթունցի քաջեր հերոսաբար կը կուեն, հայ մեռնել հայ անունն անմահացնել կուզեն, որի՞ մտքէն կանցնի նիւթական օգնութիւն հասցնել այդ դիւցազուններուն: Եւ միթէ հայերուս կոտորման պատասխանատուութիւնը մասամբ չը ծանրանար մեր անբարոյական ու այլասեռած հարուստներու վրայ: Միթէ անոնց դրամին տասներորդը բաւական չէր շատ մը գաւառներ զինելու այն ժամանակ մեր բաղդը տարբեր կը լլար:

Չարմանալի ու տխուր երեւոյթ մը ալ: Պոլսի կոտորածի ժամանակ հոս եկեղեցիներու վրայ իբրև սու-

գի նշան սևեր դրուեցան, շատ տեղեր հսկում ու հոգեհանգիստ կրնէին, հիմայ երբ գաւառները կը կոտորեն ասոնց և ոչ մէկը չկայ ու պոլսեցուն դէմքին վրայ ատելի անտարբերութիւն մը կը տեսնուի: Պոլսեցուն համար ազգասիրութիւնն ու եղբայրասիրութիւնը կամփոփուին անձնասիրութեան մէջ ամօթ:

ՆՆՆՐԱՏԻՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՑՈՒՑԱԿ

Հ. Յ. Դաշնակցութեան կեդր. սնդուկի մէջ ստացւած են.

Միսայէլովից 690 ֆրանկ, Ֆէրիզից 30 օսմ. ոսկի, Մրջինից 30 օսմ. ոսկի, Վարդան Դերձակեանից 5 օսմ. ոսկի, Լեւեժ ք.ից Վարդից 30 օսմ. ոսկի:

Ռուսիայի Տ. քաղ. «Դաշնակցական Բանուր խումբից» ստացւեց 300 ֆրանկ:

Բօլք. Սիվ. ք.ի Դաշնակցական «Օժանդակ» կօմիտէից 120 ֆրանկ, Բուրգասի Դաշնակցական «Ազգանաղեան» կօմիտէից 100 ֆր.:

Վիշապ քաղաքի կեդրոնական սնդուկի մէջ ստացւած են.

Տ. Մ. Հրաչեայ 20 դահեկան, Յառաջագիմասէր խ. 100 դհ., Հրազէն խ. 88 դհ., Ս. Հ. Գ. 20 դհ., Արարատ խ. 40 դհ., Արմենուհի խ. 92 դհ., Զրվէժ խ. 60 դհ., Արծիւ 37 դհ., Անանուն խ. 50 դհ., Յ. Կ. 480 դհ.:

Հայկաւանէն.— Հրաչեայ 1 մէճիտ, Բ. Ի. վաճառատնէն 2 մէճիտ, Մաղնիսայի երկաթի խմբէն 2 օսմ. ոսկի, Չանազաններէ 436 դհ.:

Արշակաւան քաղաքի կեդրոնական սնդուկի մէջ ստացւած են.

Մահացու խ. 75 դահեկան, Աշխատասէր 20 դհ., Թամարա 20 դհ., Հրահատ խ. 40 դհ., Պարոնեան 5 դհ., Ուժանակ խ. 55 դհ., Յովնան խումբէն 150 դհ., Վարդանոյշ 40 դհ.:

Թիւրիմացութիւնների տեղիք չտալու համար, ստիպւած ենք մեր նոր հասցէն դարձնել «ԱՐՄԻՆ-ԳԱՍՊԱՐ», որի վրայ հրաւիրում ենք առանձին ուշադրութիւն:

Դաշնակցութեան անձամօթներից խնդրում է թղթակցութեան և ներատուութեան համար դիմել:

Armène-Gaspar, poste restante, Carouge (Suisse).

L. Boole, 15, Augustus Rd. Hammersmith, W. London.

Վիեննա, Դաշնակցութեան ազատ տպարան: